ผู้นำท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตามลักษณะและประเภทของงาน

ไหม เบื้อแพง*

ความเบื้องต้นเกี่ยวกับผู้นำในเรื่อง

ผู้นำที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้ หมายถึงผู้นำระดับหมู่บ้านทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย เป็นที่ทราบกันอยู่โดยทั่วๆไปแล้วว่า กลุ่มชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือนั้น ถ้าจะแบ่งแยกชาติพันธุ์โดยถือลักษณะนิสัย ภาษา และขนบธรรมเนียมประเพณีเป็นหลักแล้ว จะมีอยู่หลายพวกด้วยกัน ดร. โตชิโอ ยัสสุชิโร กล่าวไว้ว่า "The entire Northeast population do not form a completely homogenious population [---There are] ethnic groupings such as Thai Lao, Thai Yaw, Thai Yoi, Phu Thai, Kalerng, So, Suai (Kui) Saek, Kha Brao, Kha Hinhao. In addition there are Khmer, Vietnamese, and Chinese"[1] ในที่นี้จะขอกล่าวถึงเฉพาะไทยลาวอันเป็นกลุ่มใหญ่ที่สุดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ก. การพิจารณาลักษณะของผู้นำ

ในเรื่องนี้นอกจากจะมองในแง่ของขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่นเป็นส่วนใหญ่แล้ว ยังได้พิจารณาจากปัจจัยอื่น ๆ ที่เป็นสาเหตุให้ชาวบ้านยอมรับนับถือบุคคลเหล่านั้นเป็นผู้นำด้วย ผู้เขียนไม่ได้ศึกษาชีวประวัติอย่างละเอียดของผู้นำแต่ละคนเพื่อนำมาตัดสินลักษณะความเป็นผู้นำแต่ได้พิจารณาถึงระบบหน้าที่การงานโดยทั่ว ๆ ไปของผู้นำเท่าที่เป็นอยู่ในอดีตและปัจจุบัน ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับขนบธรรมเนียมประเพณีและกิจกรรมอื่น ๆ ในหมู่บ้านเป็นเครื่องพิจารณาลักษณะผู้นำในที่นี้ สาเหตุที่ต้องพิจารณาเช่นนี้ก็โดยเหตุที่ข้อเท็จจริงมีอยู่ว่า ในระดับ

---

*ไหม เบื้อแพง เจ้าหน้าที่ฝ่ายวิจัย กองวิจัยและประเมินผล องค์การบูชอบประเทศไทย

[1]Toshio Yatsushiro, "Advanced Overall Summary; Village Attitude and Conditions in Relation to Rural Security in Northeast Thailand," (mimeograph paper, USOM/Research Division, Bangkok, May 1967), p. 6.

หมู่บ้านนั้นมีบุคคลอยู่หลายประเภทที่มีบทบาทต่อชาวบ้านมาแต่ดั้งเดิม ไม่เฉพาะกำนันหรือผู้ใหญ่บ้านซึ่งถือว่าเป็นผู้นำโดยตรง และทั้งกำนันหรือผู้ใหญ่บ้านเหล่านี้ก็มิใช่ว่าจะรู้หรือเป็นผู้นำในกิจการทุกอย่างเสมอไป เช่น ในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่น กำนันหรือผู้ใหญ่บ้านไม่ได้มีบทบาทสำคัญเท่าที่ควรก็มี แต่ผู้นำในพิธีกรรมนั้น ๆ กลับเป็นบุคคลอื่นในหมู่บ้านซึ่งเป็นที่เคารพนับถือ และเป็นที่พึ่งพาอาศัยของชาวบ้านอยู่แล้วและมีความสำคัญต่อชาวบ้านยิ่งไปกว่ากำนันหรือผู้ใหญ่บ้านเสียอีก

ฉะนั้น การพิจารณาลักษณะผู้นำในที่นี้จึงไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะปัจจัยภายนอกที่ทำให้คนในท้องถิ่นเป็นผู้นำเท่านั้น แต่ได้พิจารณาถึงปัจจัยภายในอื่น ๆ อันเกี่ยวข้องกับโครงสร้างทางสังคมที่ก่อให้เกิดผู้นำในหมู่บ้านตามบทบาทและหน้าที่การงานที่ผู้นำเหล่านั้นปฏิบัติอยู่เป็นประจำด้วย บรรดาผู้นำเหล่านี้เป็นกลไกที่สำคัญที่สุดในการปฏิบัติงานให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดีในระดับหมู่บ้าน

ข. คำจำกัดความของผู้นำ

ในที่นี้ หมายถึงบุคคลใดก็ตามที่สามารถก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านความรู้สึกนึกคิดของผู้อื่นให้คล้อยตามได้หรือทำให้ผู้อื่นปฏิบัติตามในสิ่งซึ่งผู้นำต้องการ

สังคมในระดับหมู่บ้านนั้นเป็นสิ่งที่น่าสนใจและควรแก่การศึกษาเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะในปัจจุบันนี้ทางราชการได้ให้ความสนใจต่อการพัฒนาชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นอย่างมาก การศึกษาให้ทราบข้อเท็จจริงต่าง ๆ เช่น โครงสร้างทางสังคม ระบบทางเศรษฐกิจ การศึกษา ทัศนคติ ตลอดจนชีวิตความเป็นอยู่และความเชื่อถือดั้งเดิมของชาวบ้านในถิ่นนั้น ๆ จึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งต่องานพัฒนาท้องถิ่น หรือการที่จะนำเอาโครงการใหม่ ๆ เข้าไปสู่หมู่บ้านนั้นรวมทั้งการได้รับความร่วมมือด้วยดีจากชาวบ้านด้วย

ผู้นำในระดับหมู่บ้านนั้น คนทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือยอมรับนับถือทั้งที่เป็นผู้ชายและผู้หญิง ซึ่งส่วนมากก็เป็นคนสูงอายุทั้งนั้น เมื่อกล่าวถึงประเภทผู้นำโดยพิจารณาจากหน้าที่การงานโดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณีและปัจจัยอื่น ๆ แล้วพอจะแบ่งออกได้เป็น 6 ประเภท ตามลักษณะและความแตกต่างกันดังต่อไปนี้

1. ผู้นำทางพิธีการ
2. ผู้นำทางศาสนา
3. ผู้นำทางการปกครอง
4. ผู้นำทางการศึกษา
5. ผู้นำในตระกูล
6. ผู้นำคุ้ม

I. ผู้นำทางพิธีการ

สำหรับผู้นำในทางพิธีการนี้จะขอแยกกล่าวเป็น 2 พวกด้วยกันตามลักษณะเฉพาะและความแตกต่างของแต่ละพิธีกรรมในท้องถิ่น คือ

ก. ผู้นำที่เกี่ยวกับเรื่องภูตผีปีศาจ

ข. ผู้นำเฉพาะมงคลพิธี (เฉพาะกรณีที่ไม่เกี่ยวกับพิธีกรรมทางศาสนา)

ก. ผู้นำที่เกี่ยวกับเรื่องภูตผีปีศาจ

ชาวอิสานยังมีความรู้สึกนึกคิดอยู่เสมอว่า ภูติผีปีศาจบางประเภทนั้นสามารถที่จะดลบันดาลให้พวกเขาประสบโชคดีหรือโชคร้ายได้อยู่ตลอดเวลา เรื่องต่อไปนี้จะเป็นเครื่องสนับสนุนคำกล่าวนี้เป็นอย่างดี จะขอนำมากล่าวไว้ในที่นี้เพียง 2 ประการคือ

1. พิธีทำบุญเดือนหกหรือบุญบั้งไฟ[2] พิธีนี้จะจัดขึ้นในเดือนหก (ตรงกับเดือนพฤษภาคม) ของทุกปีก่อนหน้าที่จะลงมือทำนา นับว่าเป็นงานใหญ่ที่ร่วมกันทำหลายหมู่บ้าน วัตถุประสงค์ นอกจากจะทำเป็นงานประเพณีแล้วยังทำเพื่อบวงสรวงภูตผีที่พวกชาวบ้านนับถือว่าศักดิ์สิทธิจะได้ช่วยดลบันดาลให้ฟ้าฝนตกต้องตามฤดูกาลให้ได้ผลในทางเกษตร คือ การทำนา สถานที่ร่วมกันจัดทำพิธีนี้ชาวบ้านเรียกว่า "กู่"[3] คำว่า "กู่" แผลงมาจากคำว่า "คูหา" แปลว่า ถ้ำหรือโพรง ลักษณะดั้งเดิมของกู่นั้นเป็นรูปเจดีย์ ข้างในเป็นโพรงหรือถ้ำ ภายในถ้ำจะบรรจุพระพุทธรูปบ้าง รูปพระอิศวรหรือพระนารายณ์บ้าง อันเป็นสัญญลักขณ์แห่งลัทธิ

---

[2]ในทางปฏิบัติชาวบ้านไม่สามารถทำพิธีนี้ได้ทุกปี เพราะถ้าปีไหนฝนแล้ง ข้าวปลาอาหารอดไม่สามารถเลี้ยงดูญาติพี่น้องที่มาจากหมู่บ้านต่าง ๆ ได้ เพราะเป็นงานใหญ่ คนก็มาก

[3]กู่ ไม่ได้มีอยู่ทุกหมู่บ้าน หมู่บ้านใดไม่มีกู่ก็จะทำพิธีนี้กับหลักบ้านหรือฉัตรแทน

พราหมณ์ ผู้รู้บางท่านกล่าวว่า เดิมทีเดียวนั้น กู่มิไว้เพื่อบรรจุอัฐิของพระพุทธเจ้า ไม่ใช่บูชา หรือบวงสรวงผี จะเห็นได้ว่างานนี้ส่วนใหญ่จะจัดขึ้นตรงกับวันวิสาขบูชาซึ่งเป็นวันประสูติตรัสรู้ และปรินิพพานของพระพุทธเจ้า แต่โดยข้อเท็จจริงที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันนี้ชาวบ้านมีความเชื่อว่า "กู่" นั้นจะต้องมีผีรักษาอยู่เสมอ จึงนิยมสร้างศาลเล็ก ๆ ไว้ใกล้บริเวณกู่ให้เป็นที่อยู่ของผีรักษากู่ บางแห่งเมื่อกู่สลักหักพังไปตามกาลเวลาก็คงเหลืออยู่แต่เพียงทราก ชาวบ้านไม่สามารถที่จะซ่อมแซมให้อยู่ในสภาพเดิมได้ สิ่งที่ปรากฏอยู่ตลอดไปก็มีเพียงศาลเล็กๆซึ่งง่ายต่อการปฏิสังขรณ์เท่านั้น ศาลหรือตูบตามภาษาชาวบ้านจึงกลายเป็นสัญญลักขณ์แทนกู่ตัวจริงโดยที่ชนรุ่นหลังไม่ทราบข้อเท็จจริงว่ากู่คืออะไร ระยะหลังๆมาชาวบ้านจึงเข้าใจว่า การทำบุญก็คือการทำบุญกับผีกู่หรือผีรักษากู่นั่นเอง ไม่ได้เข้าใจว่าเป็นการทำบุญเพื่อบูชาพระพุทธเจ้า โดยทั่ว ๆไปแล้วกู่นั้นจะตั้งอยู่บนเนินบ่ารกห่างไกลจากหมู่บ้านพอสมควร สถานที่นั้นอาจประกอบไปด้วยต้นไม้ใหญ่เป็นจำนวนมาก หรือก้อนหินสลับซับซ้อนอันเป็นทรากปรักหักพังของวัดหรือเมืองโบราณที่นับถือว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ ในเวลาปกติจะไม่มีผู้คนกล้าเข้าไปถากถางป่าหรือจับสัตว์ในบริเวณนั้น แม้แต่สัตว์เลี้ยงเจ้าของก็ไม่กล้าปล่อยเข้าไปในเขตของกู่ เพราะกลัวผีกู่จะให้โทษแก่ตน เมื่อถึงวันกำหนดที่จะเลี้ยงหรือทำบุญกู่ ชาวบ้านหลายหมู่บ้านที่นับถือกู่นั้นจะพร้อมกันเดินทางไปยังกู่ในตอนเช้า ซึ่งจะมีพระเป็นผู้นำไป พร้อมด้วยทายกทายิกาและลูกบ้านเป็นจำนวนมากพอสมควร ครั้นมาพร้อมกันที่กู่แล้ว ชาวบ้านจากทุกหมู่บ้านก็จะร่วมกันทำพิธีไหว้พระ รับศีล แล้วถวายอาหารเพลแด่พระภิกษุสามเณรที่ไปในงานนั้น เป็นเสร็จพิธีทางศาสนา จากนั้นก็จะเริ่มทำพิธีทางกู่โดยจะมีบุคคลคนหนึ่งที่ชาวบ้านเลือกให้เป็นผู้นำประกอบพิธี ชาวบ้านเรียกว่า "เฒ่าจ้ำ" (บางหมู่บ้านก็เรียกสั้น ๆ ว่า "จ้ำ") จ้ำเป็นผู้ประกอบพิธีนี้ก็จะเป็นคนที่อยู่ในหมู่บ้านที่ใกล้กับกู่ด้วย และจะต้องเป็นผู้เคยทำพิธีเกี่ยวกับกู่นี้อยู่เสมอ จ้ำจะบอกให้ชาวบ้านรวบรวมเครื่องเซ่นทั้งหลายที่นำไปในวันนั้น เช่น เหล้าไห ไก่ตัว หมาก พลู บุหรี่ ดอกไม้ ธูปเทียน เป็นต้น นำไปวางไว้ต่อหน้าศาลหรือตูบที่จะทำพิธี จากนั้นจ้ำก็จะเริ่มทำพิธีกล่าวอัญเชิญรุกขเทวดา ภุมมเทวดา และสิ่งศักดิ์สิทธิทั้งหลายจากทุกแห่งหน รวมทั้งผีเผ้ากู่ด้วยให้มารวมกันในที่แห่งนั้น เพื่อรับทราบการกระทำของชาวบ้านพร้อมกับเสวยเครื่องเซ่นด้วย หลังจากนั้นจ้ำก็จะเริ่มกล่าวถ้อยคำอันไพเราะอ้อนวอนให้เจ้ากู่ได้ปกปักรักษาให้ชาวบ้านได้อยู่เย็นเป็นสุข รวมทั้งสัตว์เลี้ยงทวิบาทและจตุบาทด้วย (สัตว์สองเท้าและสี่เท้า)

1. เป็นคนมีอายุ
2. เป็นคนมีความรู้และสนใจในเรื่องผี อาจเป็นหมอผีหรือมิใช่ก็ได้
3. เป็นคนซื่อสัตย์สุจริต
4. เป็นคนช่างพูด
5. ฐานะไม่จำกัด แต่ไม่แร้นแค้นจนเกินไปนัก

ในบางหมู่บ้าน ผู้เขียนได้รับคำบอกเล่าว่า ผู้ที่จะเป็นเฒ่าจ้ำหรือจ้ำนั้น ถือเอาตามระบบเครือญาติหรือตระกูล เช่น ปู่ ย่า ตา ทวดเคยเป็นจ้ำมา พ่อแม่ลูกหลานก็จะรับเป็นจ้ำต่อ ๆ กันไป คล้ายกับเป็นตำแหน่งผูกขาดในตระกูลนั้น แต่อย่างไรก็ตามข้อที่น่าสังเกตยิ่งไปกว่านี้ สำหรับคนที่เป็นจ้ำก็คือ บุคคลประเภทนี้จะเป็นผู้ที่สนใจในทางภูตผีหรือวิชาทางไสยศาสตร์โดยเฉพาะ

(3) สาเหตุที่ชาวบ้านนับถือจ้ำ จากเรื่องที่กล่าวมาแล้วในตอนต้น ก็พอจะทราบได้ว่าโชคชะตาชีวิตและการงานอีกส่วนหนึ่งของชาวบ้านนั้นฝากไว้กับผี ขึ้นอยู่กับผี แล้วแต่ผีจะดลบันดาลในแต่ละหมู่บ้านนั้น คนที่จะติดต่อกับผีหรือเข้าใจภาษาผีได้ดีกว่าคนอื่น ๆ ก็คือจ้ำ เมื่อชาวบ้านเจ็บไข้ได้ป่วยขึ้นมาโดยกระทันหันก็ต้องเชิญจ้ำไปดู จ้ำจะลงเลขดูหมอหาสาเหตุว่าการเจ็บป่วยเป็นเพราะอะไร ถ้าเหตุนั้นเป็นเพราะชาวบ้านไปทำผิดผีปู่ตาเข้า เช่น ตัดไม้ ถางป่าในบริเวณที่ผีปู่ตาอยู่โดยไม่ขออนุญาตก่อนหรือบนผีปู่ตาแล้วไม่ได้แก้บน เป็นต้น จ้ำก็จะเป็นคนพูดกับผีขอขมาโทษกรรมแทนคนป่วย ถ้าผีต้องการเครื่องเซ่นอะไรต่าง ๆ จากชาวบ้าน จ้ำก็จะเป็นคนนำไปให้ การประกอบพิธีกรรมบางอย่างของชาวบ้านที่เกี่ยวกับผี จ้ำก็จะเป็นคนนำในพิธีอีกเช่นกัน บทบาทของจ้ำจึงมีความสำคัญมากต่อชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้าน ในกรณีเช่นนี้ ชาวบ้านจึงเกรงใจและนับถือจ้ำ เพราะจำต้องพึ่งพาอาศัยจ้ำในเมื่อมีความจำเป็นดังกล่าวเกิดขึ้น

ข. ผู้นำเฉพาะมงคลพิธี (เฉพาะกรณีที่ไม่เกี่ยวกับพิธีกรรมทางศาสนา)

ผู้นำประเภทนี้นับได้ว่าเป็นผู้ที่มีความรู้ความชำนาญเกี่ยวกับพิธีกรรมต่าง ๆ ซึ่งเป็นโบราณประเพณีท้องถิ่นของคนในภาคนี้ ประเพณีต่าง ๆ จะขอนำมากล่าวในที่นี้เพียง 2 ประการ คือ

1. พิธีสู่ขวัญบายศรี พิธีนี้เป็นประเพณีอย่างหนึ่งของคนทางภาคอิสาน ถือว่าเป็นมงคลพิธี ถ้าจัดขึ้นที่ไหนก็แสดงว่าในงานนั้นต้องเป็นงานมงคล ไม่ใช่อัปมงคลแน่ พิธีนี้ชาวบ้านจะจัดขึ้นเนื่องในโอกาสต่าง ๆ กัน คือ

ก. ในโอกาสที่มีคนที่เป็นที่เคารพนับถือของพวกเขาเข้าไปสู่หมู่บ้าน

ข. ในโอกาสที่คนเช่นนั้นจะจากหมู่บ้านไป

ค. ในงานมงคลสมรส

ง. ในงานพิธีบวชนาค

จ. ในโอกาสที่คนของหมู่บ้านรอดพ้นจากอันตราย เช่น หายป่วย กลับจากสมรภูมิ เป็นต้น

ฉ. ในโอกาสที่คนของหมู่บ้านประสบความสำเร็จในหน้าที่การงานหรือการศึกษา

การประกอบพิธี พิธีนี้จัดขึ้นตามวันเวลาที่ผู้รู้บอกว่าเป็นอุดมฤกษ์ เป็นฤกษ์ดี เป็นศิริมงคลแก่ผู้รับสู่ขวัญบายศรี สิ่งของที่ใช้ในการประกอบพิธี บางแห่งใช้ขันน้ำธรรมดา หรือขันน้ำพานรองแล้วแต่จะหาได้ เป็นเครื่องรองรับสิ่งต่าง ๆ ขณะที่ใช้ในการทำพิธี บนพานรองหรือขันจะใช้ใบกล้วยพันเป็นรูปกรวยเล็ก ๆ เย็บติดกันหลาย ๆ ชั้นแล้วม้วนกลม ๆ ชาวบ้านเรียกว่าขันหมากเบ็ง ปลายสุดของกรวยแต่ละอันจะเอาดอกจำปาหรือดอกรักหรือดอกไม้อื่น ๆ ที่หาได้เสียบไว้ นอกนั้นก็จะเป็นหมากพลูบุหรี่ ไก่ต้มหรือไข่ต้มอย่างใดอย่างหนึ่ง สำหรับเป็นของเสี่ยงทายให้แก่ผู้รับทำบายศรี เช่น สมมติการทำบายศรีในงานแต่งงาน ถ้าใช้ไก่ต้มเป็นของเสี่ยงทายว่าสามีภรรยาคู่นั้นจะอยู่ด้วยกันยืดหรือไม่ก็จะดูคางไก่ตามภาษาชาวบ้านดังที่ผู้เขียนกล่าวมาแล้วในเรื่องทำบุญเดือนหก ถ้าคางไก่โค้งไปคนละทางผู้ทำพิธีอาจทายว่าชีวิตสมรสไม่ค่อยจะราบรื่น อาจจะต้องหย่าร้างกัน เป็นต้น (ในทางปฏิบัติ ถ้าคางไก่ไม่ดีผู้ทายก็จะไม่พูดมากอาจพูดเพียงคำเดียวว่าดีเท่านั้น เป็นการให้กำลังใจคู่บ่าวสาว) ถ้าคางไก่โค้งน้อย ๆ ไปทางเดียวกันและสม่ำเสมอกัน อาจทายว่าคู่ผัวเมียจะรักกันดี อยู่กันโดยตลอด แต่ต้องตกไปอยู่ห่างไกลจากพ่อแม่พี่น้อง เป็นต้น

ถ้าทำการสู่ขวัญบายศรีในงานบวชมักจะใช้ไข่ไก่ต้มแทน เมื่อเสร็จพิธีเรียกขวัญก็จะทุบไข่ไก่ดู ถ้าส่วนฐานมีรอยบุ๋มและเอียงลาดคล้ายหมอนสำหรับพิง (ชาวบ้านเรียกว่า หมอน

เทิง) ผู้ประกอบพิธีก็จะทายว่านาคนั้นจะบวชนาน จะได้มียศฐาบรรดาศักดิ์ต่อไปในวันข้างหน้าเหล่านี้เป็นต้น บนขันหมากเบ็งยังมีเส้นด้ายวางพาดไว้พอประมาณสำหรับผูกแขนให้ผู้รับทำบายศรีในตอนท้ายของพิธี

พอจะสรุปได้ว่าพิธีนี้จัดขึ้นเพื่อเป็นกำลังใจแก่ผู้รับการสู่ขวัญ เป็นการกล่าวอวยชัยให้พรให้ผู้รับประสบโชค ให้อายุมั่นขวัญยืนและปราศจากภยันตรายต่าง ๆ นั่นเอง ในการประกอบพิธีที่กล่าวมาแล้ว ชาวบ้านจะมอบความไว้วางใจให้แก่บุคคลผู้หนึ่งเป็นหัวหน้าหรือผู้นำประกอบพิธีกรรมนั้น ๆ ชาวบ้านเรียกบุคคลชนิดนี้ว่า " พราหมณ์ " บางครั้งก็เรียกว่าหมอสูตรขวัญ หรือหมอสู่ขวัญ หรือหมอขวัญ

พราหมณ์นี้แหละจะเป็นผู้ประกอบพิธีตั้งแต่ต้นจนจบ นับได้ว่าเป็นผู้นำเฉพาะพิธีอีกชนิดหนึ่งในหมู่บ้าน ซึ่งชาวบ้านจะขาดบุคคลประเภทนี้ไม่ได้ เมื่อมีงานชนิดดังกล่าวเกิดขึ้นและจำต้องมีการสู่ขวัญบายศรี

2. พิธีเสดาะเคราะห์ เป็นพิธีที่สำคัญยิ่งอีกอันหนึ่งของคนทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งถือว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตและความเป็นความตายอยู่มิใช่น้อยทีเดียว พิธีนี้จะจัดทำให้แก่บุคคลทั้งที่เป็นส่วนรวมและเป็นรายบุคคล

ที่เป็นส่วนรวมนั้นได้แก่การเสดาะเคราะห์ทั้งหมู่บ้านหรือครัวเรือน ในเมื่อมีเหตุการณ์ที่ชาวบ้านถือว่าไม่เป็นมงคลเกิดขึ้นแก่หมู่บ้านหรือครัวเรือน เช่น ไก่ป่าบินเข้าบ้าน คนป่วยและตายมากผิดปกติในเวลาเดียวกัน อีแร้งลงจับหลังคาบ้าน นกเค้าเรียกเอาขวัญ ข้าวนึ่งกลายเป็นสีแดง ฟ้าผ่าเสาเรือน หรือที่นา เหล่านี้เป็นต้น ถือว่าเป็นลางไม่ดี ควรทำการขับเสนียดจัญไรให้พ้นไป วันเวลาในการประกอบพิธีนั้นก็เป็นเรื่องของผู้รู้ที่จะทำพิธีนั้นกำหนดขึ้นเองตามที่เห็นสมควร สิ่งของต่าง ๆ ที่จะใช้ในการประกอบพิธี นอกจากจะใช้กระทงหน้าวัว กระทงสามเหลี่ยม สี่เหลี่ยม ซึ่งภายในกระทงบรรจุด้วยหมากพลูบุหรี่ ข้าวดำ ข้าวแดง อาหารคาวหวานแล้ว ของที่ใช้นอกนี้อาจมีกรวดทรายที่ชาวบ้านต่างก็หามารวมกันเข้าในพิธีซึ่งจัดทำเป็นศาลเพียงตาขึ้นกลางหมู่บ้านหรือตามหลักบ้าน เมื่อเสร็จพิธีแล้วชาวบ้านก็จะเอากรวดทรายไปหว่านตามอาคารบ้านเรือนจนทั่วทุกแห่ง เพื่อขับเสนียดจัญไรให้พ้นจากหมู่บ้าน ชาวอีสานเรียกพิธีนี้ว่า " พิธีหว่านแฮ หว่านทราย " ส่วนกระทงรูปต่าง ๆ นั้นก็จะเอาไปทิ้งตามทิศทั้งสี่เป็นการส่งเสียให้ภูตผีที่ให้โทษขยับขยายย้ายออกจากเขตหมู่บ้านไปให้พ้น

สำหรับเรื่องที่เป็นอัปมงคลที่เกิดขึ้นกับรายบุคคลและต้องมีการเสดาะเคราะห์ด้วยนั้น เช่น จิ้งจกหรือตุ๊กแกทัก สุนัขบ้สสาวะรด เจ็บไข้ได้ป่วยซึ่งเชื่อว่าเกิดจากการกระทำของผีหรือคนก็ตาม สิ่งทั้งหลายเหล่านี้ถือว่าเป็นอัปมงคลเป็นนิมิตไม่ดี จำต้องมีการเสดาะเคราะห์ขับเสนียดจัญไรเช่นกัน ถ้าไม่ทำเชื่อว่าอาจจะเกิดเหตุร้ายต่าง ๆ ในวันข้างหน้า ส่วนพิธีการนั้นแตกต่างไปจากกันแล้วแต่ผู้กระทำพิธีจะจัดขึ้น สำหรับสิ่งของที่ใช้ในพิธีเสดาะเคราะห์ที่จัดทำเป็นส่วนบุคคลนั้น ส่วนมากจะเอากาบกล้วยทำเป็นกระทงรูปสามเหลี่ยมหรือสี่เหลี่ยมก็ได้ ภายในแบ่งเป็นช่องเล็ก ๆ หลายช่องสำหรับใส่อาหาร ข้าวดำข้าวแดง หมาก พลูบุหรี่ ฯลฯ ตรงหัวมุมกระทงทั้งสามหรือสี่เหลี่ยมจะใช้ไม้ไผ่ชิ้นเล็ก ๆ ปักไว้ ปลายไม้พันด้วยด้ายหรือผ้าชิ้นเล็ก ๆ หลากสี สมมติแทนธง พิธีนี้จะจัดขึ้นตามบ้านเรือนของผู้เสดาะเคราะห์เอง ตามวันเวลาที่เหมาะ บางครั้งพิธีนี้จะทำติดต่อกันนานถึง 7 วัน

การกระทำพิธีเช่นนี้ชาวบ้านจะเชิญผู้ที่มีความรู้ความชำนาญในทางนี้โดยเฉพาะมาเป็นผู้ประกอบพิธีขจัดปัดเป่าสิ่งร้าย รวมทั้งภูตผีปีศาจและสิ่งที่เป็นอัปมงคลทั้งหลายให้ออกไปจากหมู่บ้านและตัวบุคคล ผู้ประกอบพิธีจะไม่มีชื่อเรียกจำเพาะเหมือนจ้ำหรือพราหมณ์ แต่อาจเรียกตรง ๆ เลยว่า "หมอเสดาะเคราะห์" ชาวบ้านเรียกว่า "หมอเสียเคราะห์" จะเห็นได้ว่าในบางครั้งพระภิกษุสามเณรตามวัดในหมู่บ้านจะเป็นผู้จัดการประกอบพิธีนี้ด้วยตนเอง ในทางปฏิบัติจริงหมอเสียเคราะห์อาจจะเป็นคนคนเดียวกันกับพราหมณ์ในพิธีสู่ขวัญบายศรี หรือจ้ำในพิธีเซ่นสรวงผีปู่ตา หรือคนอื่น ๆ ต่างจากนี้ก็ได้ ซึ่งก็ถือว่าเป็นผู้นำเฉพาะพิธีการในระดับหมู่บ้านเช่นกัน

สาเหตุที่ชาวบ้านนับถือผู้นำที่กล่าวมาแล้วนั้นก็เพราะความเชื่อถือในเรื่องโชคลางอย่างหนึ่ง และความเชื่อถืออำนาจศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งได้กล่าวมาแล้วในเรื่องผีปู่ตา การทำบุญบั้งไฟและการเสดาะเคราะห์ การเชื่อโชคลางและอำนาจศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาตินั้น เป็นความเชื่อถือดั้งเดิมที่มีมาแต่โบราณกาล และก็เป็นความเชื่อที่มีปรากฏอยู่ในหมู่ชนทุกชาติทุกภาษาด้วย ไม่เฉพาะคนทางภาคอิสานเท่านั้น ชาวอิสานยังมีความเชื่ออีกอย่างหนึ่งว่า ก่อนที่จะลงมือทำนาจะต้องมีการเลี้ยงผีนากันก่อน ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า "ผีตาแฮก" เป็นผีที่ให้ความคุ้มครองและรักษาข้าวในนา การเลี้ยงผีตาแฮกก็เพื่อจะได้ผลบันดาล

ให้ข้าวในนางอกงามและได้ผลเต็มเม็ดเต็มหน่วย[6] ทั้งยังรักษาสัตว์เลี้ยงและเจ้าของให้เป็นปกติสุขตลอดหน้านาอีกด้วย และยังเชื่ออีกว่าผีนี้สามารถจะบอกเหตุการณ์ล่วงหน้าแก่เจ้าของนาได้ด้วยว่าปีไหนฝนจะดีหรือแล้ง เล่ากันว่าในสมัยที่พระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่นั้น มีนางยักษ์คนหนึ่งเป็นคู่เวรคู่กรรมกันกับธิดาของกุฏุมพีมาหลายชาติแล้ว เมื่อบุตรสาวกุฏุมพีคลอดบุตร นางยักษ์ก็จะตามไปกินบุตรของธิดากุฏุมพี ๆ จึงวิ่งไปให้พระพุทธเจ้าช่วยเหลือ เมื่อพระพุทธองค์แสดงธรรมโปรดให้ทั้งคู่หยุดจองเวรกรรมต่อกัน ปรากฏว่านางยักษ์ได้บรรลุโสดาและได้เป็นเพื่อนสนิทกับธิดากุฏุมพีคนนั้น ธิดากุฏุมพีได้นำนางยักษ์ไปเลี้ยงไว้ สร้างบ้านให้อยู่ปลายนา นางได้ส่งข้าวปลาอาหารให้ยักษิณีเป็นประจำ ครั้นถึงหน้าทำนานางยักษ์ก็จะบอกเพื่อนว่า ปีนี้ฝนจะแล้งควรจะทำนาลุ่ม หรือฝนจะดีน้ำจะท่วมควรทำนาดอน การทำนาของธิดากุฏุมพีปรากฏว่าได้ผลทุกปี ชาวบ้านจึงสงสัยว่าเหตุใดจึงทำนาได้ผลดีทุกครั้ง ไม่เหมือนชาวบ้านคนอื่น ๆ จึงพากันไปถามถึงสาเหตุที่ทำนาได้ผล นางก็บอกว่านางมีเพื่อนสนิทอยู่ปลายนา (หมายถึงนางยักษิณี) ซึ่งนางได้ส่งข้าวปลาอาหารเป็นประจำ เพื่อนผู้นี้คอยบอกให้ว่าฟ้าฝนจะดีหรือแล้ง ควรทำนาในที่ลุ่มหรือที่ดอน จากนั้นชาวบ้านก็เลยถือเอาตัวอย่างธิดากุฏุมพีคนนั้น ได้มีการเลี้ยงเซ่นสรวงผีประจำนาก่อนลงมือทำนาทุกครั้ง ผู้เขียนคิดว่าการเลี้ยงผีตาแฮก[7] ในปัจจุบันของคนทางภาคอิสานนั้นคงมีเค้าเรื่องแห่งการนับถือมาจากเรื่องนี้เช่นกัน แม้นางยักษ์จะตายไปแล้วแต่ก็คิดว่าวิญญาณคงอยู่เฝ้ารักษาที่ปลายนาเช่นเคย

ชาวอิสานยังเชื่ออีกว่า จิ้งจกหรือตุ๊กแกทัก ก่อนออกเดินทางเป็นลางไม่ดี ไก่ป่าบินเข้าบ้านเป็นนิมิตไม่ดี อะไรเหล่านี้เป็นต้น เป็นสาเหตุที่ทำให้พวกเขามองหาที่พึ่งทางใจขึ้นมาว่า จะทำอย่างไรดี จะประกอบพิธีอะไรดีเพื่อส่งเสริมต้อนรับโชคหรือเพื่อขจัดปัดเป่าลางร้ายให้กลายเป็นดี ซึ่งเป็นการแน่นอนเหลือเกินว่าในระดับหมู่บ้านนั้นจะไม่มีใครรู้เรื่องเช่นนี้ได้ดีเท่ากับพวกพราหมณ์ หรือพวกหมอเสียเคราะห์ (ส่วนมากเป็นคนเฒ่าคนแก่) ซึ่งถือว่าเป็นผู้รู้ในเชิงไสยศาสตร์และโบราณประเพณี เมื่อมีความจำเป็นเกิดขึ้นก็ต้องหันหน้าไปหาบุคคลประเภทนี้ ความสำคัญของผู้นำเหล่านี้จึงปรากฏเด่นชัดขึ้นและมีความจำเป็นต่อชีวิต

---

[6] William J. Klausner, "Ceremonies & Festivals in a Northeast Thai Village," *สังคมศาสตร์ปริทัศน์*, ปีที่ 4 ฉบับที่ 2 (กันยายน–พฤศจิกายน 2509), หน้า 20.

[7] ตา = ไร่ หรือ แปลง, แฮก = แรก, เพราะฉะนั้นการเลี้ยงผีตาแฮก ก็คือ การเลี้ยงผีก่อนจะลงมือทำนาหรือไถนาไร่แรกนั่นเอง

ความเป็นอยู่ของชาวบ้านมากขึ้น เหตุนั้นประชาชนในระดับหมู่บ้านจึงให้ความสำคัญและเคารพนับถือแก่คนประเภทนี้ไม่น้อยทีเดียว

II. ผู้นำทางศาสนา

ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือนั้น ถ้าจะกล่าวถึงเรื่องการนับถือศาสนาแล้ว อาจกล่าวได้ว่าชาวบ้านส่วนใหญ่นับถือพุทธศาสนา ถึงแม้จะมีชนบางกลุ่มที่นับถือคริสต์ศาสนาและศาสนาอิสลามอยู่บ้าง แต่ก็เป็นเพียงส่วนน้อยเท่านั้น การนับถือพุทธศาสนาตามแบบของชาวบ้านนั้น อาจกล่าวได้ว่าเป็นการนับถือตามประเพณี ความเข้าใจในหลักคำสอนของศาสนานั้นก็เป็นไปตามกำลังสติปัญญา ไม่ลึกซึ้งนัก ความคิดในเรื่องนิพพานซึ่งเป็นปรัชญาลึกซึ้งเข้าใจยากของพระพุทธศาสนา อีกทั้งแบบวิธีปฏิบัติเจริญภาวนาซึ่งยากสลับซับซ้อนเหล่านี้ เห็นจะไม่มีความหมายต่อพวกเขาเท่าไรนัก ความเข้าใจพุทธศาสนาตามกำลังสติปัญญาของชาวบ้านนั้น ก็มักได้แก่เรื่องที่เข้าใจง่าย ๆ เช่นเรื่องกรรม ชาติหน้า หรือบุญบาปเป็นต้น อนึ่งชาวบ้านเข้าใจว่าความสบายในชีวิตทั้งในปัจจุบันและอนาคตนั้นหมายถึงชีวิตที่มั่งมีศรีสุข มีบุญอำนาจวาสนา ไม่เจ็บไข้ได้ทุกข์ หน้าตาสะสวยและนั่งกินนอนกิน ฉะนั้นเวลาทำบุญสุนทานต่างก็หวังผลดังกล่าวนี้ด้วยกันทั้งนั้น[8]

ตามข้อเท็จจริงแล้ว ถ้าจะกล่าวถึงผู้นำทางศาสนาโดยตรงก็เห็นจะได้แก่พระสงฆ์เพียงฝ่ายเดียวเท่านั้น แต่ถ้าจะกล่าวถึงพิธีกรรมทางศาสนาที่ปฏิบัติอยู่ในหมู่บ้านซึ่งมีส่วนสัมพันธ์ต่อสังคมและชีวิตของชาวบ้านแล้ว ก็เห็นจะต้องแบ่งผู้นำออกตามหน้าที่เป็น 3 ประเภทด้วยกันคือ

ก. พระสงฆ์

พระสงฆ์นอกจากจะเป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้านและเป็นผู้ดำรงไว้ซึ่งพระพุทธศาสนาโดยตรงแล้ว ยังได้ชื่อว่าเป็นผู้นำทางศาสนาอีกประเภทหนึ่งคือช่วยในการสั่งสอนอบรมศีลธรรม แนะนำแนวทางปฏิบัติให้แก่ชาวบ้านอีกด้วย พระสงฆ์เป็นผู้มีบทบาทมากในสังคม

---

[8] วิลเลียม เจ. คลอสเนอ, "พุทธศาสนาตามแบบชาวบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ" ใน สุเทพ สุนทรเภสัช, *สังคมวิทยาของหมู่บ้านทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ* 2511, หน้า 178—179.

ระดับหมู่บ้านรวมทั้งการพัฒนาบ้านเมือง วิลเลี่ยม เจ. คลอสเนอกล่าวว่า ตามปกติแล้วพระตามภาคอิสานมักจะเป็นธุระช่วยชาวบ้านแก้ปัญหาประจำวันของผู้ครองเรือนอยู่เสมอ ตามหมู่บ้านชาวอิสานมักจะแลเห็นพระเณรช่วยชาวบ้านก่อสร้างบ่อน้ำบ้าง สร้างสะพานหรือเขื่อนทำนบเล็ก ๆ บ้าง สร้างถนนตัดใหม่ภายในหมู่บ้านบ้างหรือไม่ก็สร้างศาลาประชุมประจำหมู่บ้านหรือโรงเรียนบ้าง กิจกรรมเพื่อส่วนรวมดังกล่าวนี้เป็นงานที่พระท่านทำนอกเหนือไปจากงานที่ท่านทำอยู่แล้วในวัด

กิจกรรมที่ว่านี้ เราจะเห็นได้ว่าพระท่านช่วยชาวบ้านหลายด้านด้วยกัน เมื่อหมู่บ้านใดจะลงมือทำอะไรก็ตาม ชาวบ้านจะต้องมาปรึกษาหารือพระเพื่อขอความเห็นจากท่านก่อนแทบทุกครั้งไป ในทางภาคอิสานนี้ ถ้าจะมีโครงการอะไรที่ต้องให้ชาวบ้านทำกันเป็นส่วนรวมแล้วโครงการนั้นจะต้องได้รับความเห็นชอบจากพระเสียก่อนจึงจะทำได้สำเร็จ[9]

เมื่อกล่าวถึงพระ ก็ต้องกล่าวถึงวัดควบคู่กันไป วัดนั้นเป็นจุดศูนย์รวมของชาวบ้านในการแสดงออกซึ่งความสามัคคีของคนในหมู่บ้าน เราจะเห็นว่างานประเพณีส่วนใหญ่ซึ่งเป็นงานทั้งหมู่บ้านมักจะจัดขึ้นที่วัดเช่น งานบุญพระเวสต (บุญมหาชาติ) บุญข้าวจี บุญข้าวประดับดินแม้แต่บุญบั้งไฟก็จะต้องไปร่วมกันทำบั้งไฟที่วัด โอกาสที่ชาวบ้านจะได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นหรือพูดคุยตกลงกันครั้งสำคัญ ๆ ก็เป็นที่วัด งานทุกอย่างในหมู่บ้าน พระจะต้องเข้ามีบทบาทร่วมอยู่ด้วย แม้จะจัดขึ้นนอกวัดก็ตาม เพราะฉะนั้นโลกของพระกับของชาวบ้านจึงมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดตลอดมา

จากประสบการณ์ที่ผ่านมา พบว่าพระเป็นผู้ประสานรอยร้าวที่เกิดขึ้นระหว่างชาวบ้านด้วยกันอีกด้วย เรื่องมีอยู่ว่า ชาวบ้านคนหนึ่งกล่าวหาเพื่อนบ้านอีกคนหนึ่งว่าไปขโมยไก่ของตนต่างก็โต้เถียงกันอย่างหนัก ทั้งสองฝ่ายก็ตกลงกันไม่ได้ แทนที่ทั้งสองฝ่ายจะนำเรื่องนี้ไปแจ้งผู้ใหญ่บ้านหรือกำนันเพื่อเจรจาตกลงกัน แต่กลับพากันไปหาพระ ให้พระเป็นผู้ตกลงชี้ขาด เมื่อพระได้ซักถามทั้งสองฝ่ายเรียบร้อย และฝ่ายถูกกล่าวหาก็ได้กล่าวแสดงความบริสุทธิ์ของตนแล้วพระก็ประนีประนอมให้ดีกัน ทั้งสองฝ่ายก็ตกลงกันได้เรื่องก็จบลงแค่นี้ วิลเลี่ยม คลอสเนอยังได้กล่าวถึงบทบาทของพระในชนบทเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้อีกว่า "*พระท่านยังมีส่วนช่วยชาวบ้านในด้านอื่นด้วย เช่นสมภารวัดหรือพระอาวุโสมักจะตกเป็นผู้ไกล่เกลี่ยประนีประนอมเวลา*

[9] *Ibid.*, p. 169.

ชาวบ้านทะเลาะกัน แต่หว่าหน้าที่เป็นผู้ ไกล่เกลี่ยนี้ทำอย่างกันเองไม่เป็นทางการ... บางทีชาวบ้านถึงกับมาขอความคิดเห็นแนะนำจากพระเกี่ยวกับการเลือกคู่ว่าสาวนั้นหนุ่มนั้นเหมาะที่จะเอามาเป็นเขยเป็นสะใภ้หรือไม่"[10]

ในทางปฏิบัติชาวบ้านก็เชื่อว่าพระเป็นผู้สามารถที่จะก่อให้เกิดความศิริมงคลแก่พวกเขาได้ จะเห็นได้ว่าในงานพิธีแทบทุกอย่างจะมีพระเข้าไปเกี่ยวข้อง เช่น งานมงคลสมรส งานทำบุญขึ้นบ้านใหม่ แม้แต่การเสดาะเคราะห์ที่กล่าวมาแล้วข้างต้นก็เช่นกัน บางครั้งจะมีพระเข้าไปเกี่ยวข้องอยู่ด้วย การสวดถอดหรือสวดถอนในสิ่งที่ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นอัปมงคล เช่น เวลาฟ้าผ่าต้นไม้ในนา ผ่าเสาเรือน เจ็บไข้ได้ป่วย เป็นต้น ชาวบ้านนิยมนิมนต์พระไปทำพิธีสวดถอดหรือสวดถอนอยู่เสมอ ผู้เขียนเองสมัยยังเป็นพระก็เคยร่วมในพิธีนี้มาแล้ว และคิดว่าการที่พระเข้าไปเกี่ยวข้องในพิธีเช่นนี้ก็ไม่เป็นเรื่องเสียหายอะไร กลับเป็นการให้กำลังใจและบำรุงขวัญให้แก่ชาวบ้านเสียอีก แม้เรื่องเช่นนี้จะไม่ใช่หลักคำสอนของพุทธศาสนาโดยตรงก็ตาม ถ้าคิดไปในทางด้านพุทธศาสนาตามแบบชาวบ้านแล้ว การประกอบพิธีต่าง ๆ ดังกล่าวเป็นหน้าที่สำคัญทางศาสนาที่พระจะต้องปฏิบัติทีเดียว

จากการสนทนากับชาวบ้านในภาคอิสานในระหว่างทำการวิจัยโครงการต่าง ๆ และจากการศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาในระดับหมู่บ้าน ก็พอจะกล่าวได้ว่า พระสงฆ์ที่เป็นผู้นำนั้นมีคุณสมบัติและลักษณะพิเศษที่มองเห็นได้ชัด คือ

1. มีอายุพรรษามาก
2. บุคลิกลักษณะดี เข้มแข็ง
3. เป็นคนสนใจต่องานพัฒนา ชอบทำงานและเป็นคนเสียสละ
4. มีศิลปะในการพูด การสังคมดี การติดต่อประสานงานดี
5. เป็นคนพูดจริงทำจริง
6. เป็นคนเด็ดขาด เข้มแข็งในการทำงาน
7. เป็นคนมีความคิดริเริ่มอยู่เสมอ แถมยังมีความรู้พิเศษ เช่น เป็นช่างไม้ ช่างปูน และเป็นช่างออกแบบแปลนได้ด้วย

---

[10] *Ibid.*, p. 170.

ข. มราวาส

ผู้นำประเภทนี้ที่เห็นได้ง่าย ๆ และเป็นที่รู้จักดีในหมู่ของชาวบ้านก็คือ ทายก (ชาย) และทายิกา (หญิง) ซึ่งถือว่าเป็นผู้นำของชาวบ้าน ในงานพิธีที่เกี่ยวข้องกับทางศาสนา หน้าที่ของบุคคลประเภทนี้เราเห็นได้ง่าย ๆ คือนำไหว้พระรับศีล นำทำบุญให้ทาน เป็นผู้ชักจูงชาวบ้านให้สนใจและรับผิดชอบเกี่ยวกับวัดในเรื่องอาหารเช้า อาหารเพลของพระภิกษุสามเณรภายในวัด และเรื่องศาสนสมบัติอื่น ๆ เป็นสื่อกลางระหว่างบ้านกับวัด บางครั้งถ้าหากวัดในหมู่บ้านขาดพระภิกษุสามเณรที่จะอยู่จำพรรษา ทายกทายิกาก็จะต้องรับผิดชอบในการไปเที่ยวเสาะแสวงหาพระให้มาอยู่จำพรรษาในหมู่บ้านของตน เพื่อที่จะได้เป็นผู้นำในการกระทำศาสนพิธีหรือพิธีกรรมอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องและเพื่อที่จะได้เป็นแหล่งประกอบบุญกุศลของชาวบ้านด้วย

ทายกทายิกา เป็นผู้ที่ได้รับมอบหมายจากทางบ้านและทางวัดให้เป็นผู้นำรับผิดชอบเกี่ยวกับกิจการงานบางอย่างของวัด ผู้ที่จะเป็นทายกทายิกาได้นั้นจะต้องได้รับความเห็นชอบจากทางบ้านและทางวัดทั้งสองฝ่าย

(1) การเลือกตั้ง ถ้าหากทายกทายิกาในหมู่บ้านใดว่างลงจะโดยเหตุใดก็ตาม หรือต้องการแต่งตั้งทายกทายิกาเพิ่มจากที่มีอยู่แล้วก็ดี การเลือกตั้งก็จะเกิดขึ้นโดยความเห็นชอบของเจ้าอาวาส ทายกทายิกาปัจจุบันหรือผู้ใหญ่บ้าน วันเวลาในการเลือกตั้งนั้นไม่ได้กำหนดขึ้นพิเศษเหมือนการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้าน แต่จะถือเอาโอกาสที่ชาวบ้านมารวมกันเป็นกลุ่มเป็นก้อน เช่น ในวันทำบุญ วันโกนหรือวันพระซึ่งเป็นวันที่ชาวบ้านร่วมกันทำบุญมากกว่าวันธรรมดา เจ้าอาวาสหรือผู้ได้รับมอบหมายจะประกาศต่อที่ชุมนุมนั้นให้ทราบว่า ทางวัดใคร่จะตั้งทายกหรือทายิกาเพิ่มเติมหรือซ่อมเป็นจำนวนเท่านั้นเท่านี้คน เพื่อแบ่งเบาภาระช่วยทายกทายิกาซึ่งมีอยู่น้อยในปัจจุบัน และเพื่อช่วยกันรับผิดชอบเกี่ยวกับทางวัดด้วย ในขณะเดียวกันก็จะถามชาวบ้านว่าเห็นสมควรจะให้ใครรับหน้าที่นี้ เจ้าอาวาส ทายกทายิกาและชาวบ้านคนอื่น ๆ อาจจะเสนอชื่อใครสักคนก็ได้ เมื่อได้จำนวนเท่าที่ต้องการแล้วทางวัดก็จะเสนอชื่อทายกทายิกาใหม่นี้ต่อทางคณะสงฆ์อำเภอและจังหวัดเพื่อขอให้ออกใบประกาศแต่งตั้งให้เป็นหลักฐานต่อไป

(2) คุณสมบัติ เนื่องจากไม่มีกฎเกณฑ์กำหนดไว้แน่นอนเกี่ยวกับคุณสมบัติของ

ทายกทายิกา จึงอาศัยเป็นคนที่ชาวบ้านเคารพนับถือ และเป็นคนเอาใจใส่กับทางวัดเป็นพิเศษเท่านั้น และจากข้อเท็จจริงที่ปรากฏอยู่ทั่วไปจึงพอสรุปได้ดังต่อไปนี้

1. เป็นคนเอาใจใส่ต่อทางวัดวา ศาสนาเป็นพิเศษ
2. เป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้าน
3. เป็นคนดี มีศีล มีสัตย์
4. เป็นคนพูดจาดี ใจเยือกเย็น สุขุม
5. มีความรู้ทางศาสนาพอที่จะนำชาวบ้านประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับทางศาสนาได้
6. ฐานะอยู่ในชั้นปานกลางหรือดี มีเวลาพอที่จะอุทิศให้ทางวัดได้ ไม่ต้องพะวงต่อการทำมาหาเลี้ยงชีพ

(3) การอยู่ในตำแหน่ง การอยู่ในตำแหน่งของทายกทายิกานั้นไม่มีระเบียบหรือกฎบังคับไว้ เท่าที่สังเกตดูส่วนมากจะอยู่ในตำแหน่งไปจนตายหรือลาออกหรืออพยพไปอยู่ที่อื่นเท่านั้น ความเป็นทายกทายิกาจึงจะสิ้นสุดลง

ผู้นำประเภทนี้นับว่าเป็นผู้มีบทบาทและอิทธิพลอยู่ในระดับหมู่บ้าน ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าผู้นำประเภทอื่น ๆ เพราะถือว่าเป็นผู้นำทางศาสนาซึ่งเป็นหลักยึดทางใจที่สำคัญที่สุดอันหนึ่งของชาวบ้าน

ค. คณะกรรมการวัด

ผู้นำประเภทนี้ประกอบขึ้นมาในรูปของคณะบุคคลมีจำนวนไม่แน่นอน เป็นคณะกรรมการที่ชาวบ้านแต่งตั้งกันขึ้นเอง เพื่อวัตถุประสงค์ในการทำงานเกี่ยวกับวัดโดยเฉพาะและเป็นอย่าง ๆ ไป เช่น การสร้างโบสถ์ ศาลาการเปรียญ หรือกุฏิ หรืองานประจำปีของวัด เป็นต้น ส่วนหน้าที่นั้นก็แบ่งกันรับผิดชอบเป็นอย่าง ๆ ไปแล้วแต่ลักษณะของงาน สมมติว่าเป็นการสร้างโบสถ์ คณะกรรมการอาจแบ่งหน้าที่กันรับผิดชอบดังต่อไปนี้คือ รับผิดชอบในการหากรวดทราย หาไม้ หาปูน รับทำหรือซื้ออิฐ หาช่าง วางแผนเรี่ยไรเงินเพื่อเป็นทุนสมทบในการก่อสร้าง เป็นต้น

ในทางปฏิบัติแล้วอาจกล่าวได้ว่า คณะกรรมการวัดก็ใช้บุคคลคนเดียวกันกับผู้ที่ทำหน้าที่อยู่ในคณะกรรมการอื่น ๆ หรือเป็นผู้นำในด้านอื่น ๆ ดังที่กล่าวมาแล้วหรือที่จะกล่าวต่อไปนั่นเอง เหตุนั้นความเคารพนับถือของชาวบ้านต่อผู้นำชนิดนี้จึงจะไม่ขอกล่าวในที่นี้อีก

III. ผู้นำทางการปกครอง

ในระดับหมู่บ้านตำบลนั้น ผู้นำซึ่งได้รับแต่งตั้งเป็นทางการและเป็นที่รู้จักดีของชาวบ้านโดยทั่ว ๆ ไปก็คือ กำนันและผู้ใหญ่บ้าน บุคคลทั้งสองประเภทนี้เป็นผู้ที่ได้รับการแต่งตั้งจากทางราชการให้เป็นผู้นำในทางการปกครองและบริหารในหมู่บ้านหรือตำบลที่อาศัยอยู่ โดยผู้ใหญ่บ้านได้รับการเลือกตั้งจากชาวบ้าน ส่วนกำนันนั้นได้รับเลือกจากผู้ใหญ่บ้านอีกที

ก. หน้าที่และลักษณะของกำนันผู้ใหญ่บ้าน

หน้าที่โดยทั่ว ๆ ไปของกำนันและผู้ใหญ่บ้าน ได้แก่การบำบัดทุกข์บำรุงสุขให้แก่ราษฎรในหมู่บ้านหรือตำบลนั้น ๆ บันทึกจำนวนราษฎร คนเกิด คนตาย ย้ายออก ย้ายเข้าในหมู่บ้านและตำบลที่รับผิดชอบ เก็บภาษีที่ดินช่วยทางราชการ นอกนั้นอาจเสนอเรื่องราวต่าง ๆ ที่เป็นปัญหาและความต้องการของชาวบ้านต่อทางราชการ และทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยกรณีพิพาทเล็ก ๆ น้อย ๆ ซึ่งอาจเกิดขึ้นระหว่างลูกบ้านของตนอีกด้วย ผู้นำเหล่านี้อาจจะทำหน้าที่เป็นผู้นำด้านอื่น ๆ ในหมู่บ้านอีกเหมือนผู้นำที่กล่าวมาแล้วข้างต้นก็ได้

ระยะเวลาการดำรงตำแหน่งของกำนันและผู้ใหญ่บ้านนั้นไม่มีกำหนดไว้ นอกจากจะตายหรือลาออกเท่านั้นจึงจะพ้นจากตำแหน่งและมีการเลือกตั้งใหม่ ในที่นี้จะไม่ขอกล่าวถึงคุณสมบัติของกำนันและผู้ใหญ่บ้าน แต่จะกล่าวถึงสาเหตุที่ชาวบ้านนับถือผู้นำเหล่านี้และข้อเท็จจริงบางอย่างที่ทำให้บุคคลประเภทนี้ได้เป็นผู้นำดังกล่าวนั้น จากประสบการณ์ที่ผ่านมาพอจะกล่าวได้ว่ามีสาเหตุอยู่หลายประการด้วยกัน การพิจารณาเลือกกำนันและผู้ใหญ่บ้านนั้นสาเหตุหนึ่งที่ผู้เลือกตั้งใช้เป็นข้อตัดสินใจในการเลือกใครนั้นมักจะมองถึงพื้นเพเดิม เช่น ตระกูล ฐานะ ความโอบอ้อมอารี ถ้าตระกูลไหนเคยเป็นผู้ปกครองในท้องถิ่นนั้นมาก่อนและเป็นสืบต่อกันมาหลายชั่วคน บุคคลในตระกูลนั้นก็มักจะได้รับเลือกให้เป็นผู้นำอีก ในกรณีเช่นนี้ฐานะความเป็นอยู่ ความโอบอ้อมอารี ส่วนตัวก็มีส่วนสัมพันธ์ในการตัดสินใจเลือกบุคคลผู้นั้นด้วย

ถึงอย่างไรก็ดีข้อสังเกตนี้อาจจะไม่เป็นจริงเสมอไปก็ได้ เมื่อเปรียบเทียบกับเหตุการณ์และข้อเท็จจริงบางอย่างที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันเพราะการได้รับเลือกตั้งของกำนันหรือผู้ใหญ่บ้านนั้นมีแตกต่างกันดังต่อไปนี้

1. กำนันหรือผู้ใหญ่บ้านที่ได้รับเลือกตั้งด้วยอำนาจเงิน เช่น แจกเงินหรือไม่ก็ซื้อสิ่งของแจกให้แก่คนที่ลงคะแนนให้ตน รวมทั้งการเลี้ยงดูชาวบ้านด้วย ในกรณีแรกอาจจะมีน้อย แต่สำหรับกรณีหลังมีอยู่กันทั่วไป ทั้งหมดนี้สำหรับผู้ที่มีความปรารถนาอย่างแรงกล้าในอันที่จะได้ตำแหน่งนั้น ๆ ผู้ใหญ่บ้านหรือกำนันชนิดนี้ได้แก่พวกที่ร่ำรวยมีเงิน

2. การได้ตำแหน่งนี้มาโดยอาศัยอิทธิพลส่วนตัว เพื่อนฝูง หรือญาติมากในหมู่บ้านเป็นคนลงคะแนนให้ ได้แก่ผู้ใหญ่บ้านหรือกำนันที่มีอิทธิพล มีเพื่อนฝูงหรือญาติพี่น้องมาก

3. ผู้ใหญ่หรือกำนันที่ได้รับเลือกตั้ง เพราะชาวบ้านพิจารณาเห็นว่าเป็นคนดีจริงๆ เช่น เป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้านอยู่ก่อนแล้ว เพราะเป็นคนซื่อสัตย์สุจริต การงานดี พูดจาดี มีความยุติธรรมเข้าเจ้านายได้ดี มีความรู้ความสามารถ ฯลฯ ได้แก่กำนันหรือผู้ใหญ่บ้านที่ได้ตำแหน่งมาเพราะความดีด้วยศรัทธาจากใจจริงของชาวบ้าน

เมื่อการได้รับแต่งตั้งเป็นผู้นำของหมู่บ้านหรือตำบลตกอยู่ในลักษณะทั้งสามที่กล่าวมาแล้วนี้ ก็อาจจะแยกสาเหตุการนับถือของชาวบ้านที่มีต่อผู้นำได้เป็น 3 ประเภทด้วยกัน คือ

ประเภทแรก จะเห็นได้ว่าผู้นำประเภทนี้ได้ใช้เงินเป็นปัจจัยในการหาคะแนนนิยมให้แก่ตน ชนะการเลือกตั้งเพราะอำนาจเงิน เมื่อจะกล่าวถึงความเคารพนับถือของชาวบ้านที่มีต่อคนชนิดนี้ก็อาจกล่าวได้ว่ามีน้อยมาก แต่ที่ได้รับเลือกให้เป็นผู้นำก็เพราะอำนาจหรืออิทธิพลของเงินเท่านั้น

ประเภทที่สอง บุคคลประเภทนี้ไม่ได้ใช้เงินมากนักในการหาเสียง แต่อาศัยเป็นผู้มีอิทธิพลในระหว่างเพื่อนฝูง มีญาติพี่น้องมาก อดีตอาจจะเคยเป็นนักเลงโตหรือเป็นผู้ยิ่งใหญ่อะไรทำนองนั้นก็ได้ คุณสมบัติหรือการงานของพวกนี้อาจจะไม่ดีพอ ความเคารพนับถือของชาวบ้านจึงมีอยู่ในวงจำกัดเฉพาะเพื่อนฝูงและญาติพี่น้องเท่านั้น ส่วนชาวบ้านอื่น ๆ จะมีความเกรงกลัวมากกว่าที่จะให้ความเคารพนับถือจากใจจริง

ประเภทที่สาม กำนันหรือผู้ใหญ่ประเภทนี้จะไม่ใช้ทั้งเงินและอำนาจในการหาเสียง การที่ชาวบ้านเลือกให้เป็นผู้นำนั้นก็เพราะต่างยอมรับในคุณความดีของผู้นั้นจริง ๆ จึงไม่เป็น

ปัญหาที่จะกล่าวถึงความเคารพนับถือของชาวบ้านที่มีต่อผู้นำชนิดนี้ ว่าจะเกิดจากใจจริงแค่ไหน หรือยังยืนเพียงใด การบริหารงานด้านต่าง ๆ ก็จะดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพเพราะได้รับความร่วมมือด้วยดีจากชาวบ้าน

ถึงอย่างไรก็ดี การที่จะเลือกใครเป็นผู้นำประเภทนี้นั้นก็ขึ้นอยู่กับการตัดสินใจและการใช้ดุลยพินิจของชาวบ้านผู้มีสิทธิในการเลือกตั้งเท่านั้นว่าจะเลือกเอาคนไหน เลือกคนอย่างไรจึงจะดี เลือกมาแล้วจะไม่สร้างความเดือดร้อนให้แก่ชาวบ้าน การที่ชาวบ้านจะมีดุลยพินิจที่ดีและกอร์ปด้วยเหตุผลอันชอบอันควรนั้นก็ย่อมขึ้นอยู่กับระดับการศึกษาของแต่ละบุคคลที่จะทำให้พวกเขาเป็นคนมีเหตุผลและมีความกล้าพอที่จะตัดสินใจทำอย่างใดอย่างหนึ่งลงไปได้ ไม่ใช่ถูกบังคับให้เลือกเอาคนนั้นคนนี้ก็ต้องเลือกตามเขาบอก โดยไม่เป็นตัวของตัวเองเลยดังเช่นกรณีการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านในหมู่บ้านแห่งหนึ่ง ทางภาคอิสานซึ่งผู้เขียนยังจำเหตุการณ์นั้นได้ดีจนกระทั่งทุกวันนี้แม้เวลาจะผ่านมาเป็นเวลานานแล้วก็ตาม เรื่องย่อ ๆ มีอยู่ว่าเมื่อเจ้าหน้าที่ทางอำเภอออกไปถึงหมู่บ้านได้มีการประชุมชี้แจงวิธีการเลือกตั้งให้ชาวบ้านฟังตกลงให้เลือกโดยวิธีแบ่งกลุ่ม ชาวบ้านคนใดจะเลือกใครก็ให้เดินไปรวมอยู่ในกลุ่มของฝ่ายนั้น ขณะนั้นมีผู้สมัครรับเลือกตั้งอยู่สองคน เมื่อการเลือกตั้งเริ่มขึ้น ปรากฏว่าหัวคะแนนแต่ละฝ่ายต่างก็ผลักดันและร้องเรียกให้ชาวบ้านเดินไปรวมในกลุ่มที่ตนสนับสนุนจนดูเป็นการชุลมุนวุ่นวายไปหมด โดยเฉพาะพวกผู้หญิงซึ่งถูกต้อนไปอยู่ในฝ่ายของผู้สมัครอีกคนหนึ่งที่ตนไม่ชอบต่างก็บ่นกันอุบอิบหลังจากเลือกตั้งเสร็จแล้วว่า "ทีแรกนึกจะเข้าไปรวมกลุ่มของผู้รับสมัครที่ตนชอบ แต่ถูกหัวคะแนนอีกฝ่ายหนึ่งบังคับให้ไปเข้าฝ่ายนั้น ตนเองไม่รู้จะทำอย่างไร จะเดินออกมาก็กลัวเขาว่าให้ จึงต้องปล่อยเลยตามเลย" ผู้เขียนก็อดที่จะนึกติเตียนผู้ควบคุมการเลือกตั้งไม่ได้ว่า ช่างปล่อยให้การเลือกตั้งสกปรกเช่นนั้นและไม่มีระเบียบวินัยอันดีในการเลือกตั้ง ถึงแม้ว่าการเลือกตั้งจะผ่านพ้นไปแล้วก็ตาม แต่สภาพความจริงที่จะคงอยู่ตลอดไปในการเลือกตั้งนั้นก็คือ ความไม่เป็นประชาธิปไตยที่ถูกบังคับให้เกิดขึ้นแก่ชาวบ้าน

นอกจากนั้นกำนันผู้ใหญ่บ้านซึ่งถือว่าเป็นผู้นำทางด้านการปกครองหรือการบริหารแล้วยังมีผู้นำอีกประเภทหนึ่งซึ่งประกอบขึ้นมาในรูปของกลุ่มหรือคณะบุคคล ได้แก่ "คณะ

กรรมการพัฒนาหมู่บ้าน" ทุกหมู่บ้านมีคณะกรรมการพัฒนาหมู่บ้านโดยประชาชนเลือกตั้งกันเอง ขณะนี้มีคณะกรรมการหมู่บ้านในเขตพัฒนาชุมชนทุกหมู่บ้านแล้ว[11]

คณะกรรมการพัฒนาหมู่บ้านเลือกตั้งโดยชาวบ้านเอง โดยมีพัฒนากรเป็นคนชาวเสียงในการเลือกตั้ง มีจำนวนรวมกับกำนันหรือผู้ใหญ่บ้านแล้วห้าถึงเก้าคน เรียกชื่อโดยย่อว่า ก.พ.ม. พัฒนากรจะต้องเสนอชื่อต่อทางอำเภอแล้วให้ทางอำเภอเสนอต่อไปยังผู้ว่าราชการจังหวัด และให้ผู้ว่าราชการจังหวัดออกหนังสือแต่งตั้งกรรมการพัฒนาหมู่บ้านตามระเบียบซึ่งกรมพัฒนาชุมชนได้กำหนดขึ้น

กรรมการที่ได้รับเลือกตั้งให้อยู่ในตำแหน่งคราวละ 5 ปีนับแต่วันได้รับเลือกตั้งและอาจออกจากตำแหน่งได้ก่อนถึงคราวออกตามวาระในกรณีที่ตายไป ลาออกไป หรือถูกนายอำเภอสั่งให้ออก โดยสอบสวนแล้วปรากฏว่าเป็นผู้มีความประพฤติไม่ดีงามหรือก่อความไม่สงบเรียบร้อยในที่ประชุมหรือทำการอันอาจเสื่อมเสียประโยชน์ของหมู่บ้านหรือไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่กรรมการได้เพราะป่วยหรือออกไปจากหมู่บ้านนานเกินควร[12]

ข. หน้าที่ของคณะกรรมการพัฒนาหมู่บ้าน[13]

1. พิจารณาโครงการและแผนดำเนินงานพัฒนาหมู่บ้านตามความต้องการของประชาชนในหมู่บ้าน โดยมีพัฒนากรและ หรือนักวิชาการสาขาต่าง ๆ เป็นผู้ให้ความรู้คำแนะนำและอำนวยความสะดวกตามความจำเป็นแก่การวางโครงการทำงานนั้น ๆ แล้วเสนอโครงการนั้นไปยังคณะกรรมการพัฒนาตำบล เพื่อพิจารณารวบรวมตัดทอนหรือวางโครงการรวมเป็นของตำบลแล้วแต่กรณี

2. ร่วมกับประชาชนดำเนินงานตามโครงการที่ได้รับอนุมัติจากคณะกรรมการประสานงานพัฒนาชุมชนส่วนจังหวัด

3. พิจารณาขอความช่วยเหลือต่าง ๆ จากหน่วยราชการ องค์การ หรือเอกชนตามที่เห็นสมควรเพื่อปฏิบัติงานตามโครงการโดยเสนอคำขอผ่านคณะกรรมการพัฒนาตำบลและคณะกรรมการประสานงานพัฒนาชุมชนส่วนอำเภอ จังหวัด ตามลำดับ

---

[11]กระทรวงมหาดไทย, หนังสือด่วนที่ มท. 0402/11889 ลงวันที่ 26 สิงหาคม 2508 เรื่องระเบียบว่าด้วยคณะกรรมการพัฒนาหมู่บ้านและตำบล

[12]*Ibid.*

[13]สุวิทย์ ยิ่งวรพันธุ์, *พัฒนาชนบทในประเทศไทย (Rural Development in Thailand)* (พิมพ์ครั้งที่ 3 พ.ศ. 2512) หน้า 376–377.

4. รับผิดชอบปฏิบัติงานตามโครงการพัฒนาหมู่บ้าน

5. ร่วมมือช่วยเหลือปฏิบัติงานร่วมกับเจ้าหน้าที่ต่าง ๆ ของทางราชการหรือองค์การอาสาสมัครที่เข้าไปดำเนินงานในเขตหมู่บ้านนั้น

6. พิจารณาแก้ไขปัญหาข้อขัดข้องและอุปสรรคเกี่ยวกับการพัฒนาหมู่บ้าน

7. เผยแพร่การดำเนินงานพัฒนาชุมชนและการพัฒนาของทางราชการในด้านอื่นๆ

8. เป็นที่ปรึกษาและให้คำแนะนำแก่ผู้ใหญ่บ้าน โดยอนุโลมตามหน้าที่ของกรรมการหมู่บ้านตาม พ.ร.บ. ลักษณะปกครองท้องที่ พ.ศ. 2457

หน้าที่ของคณะกรรมการพัฒนาที่ระบุไว้นี้จะต้องไม่ขัดต่อกฎหมาย ระเบียบ คำสั่งของทางราชการในเรื่องนั้น ๆ

ผู้นำเหล่านี้อาจกล่าวได้ว่าเป็นบุคคลคนเดียวกันกับผู้นำอื่น ๆ ในหมู่บ้านซึ่งได้กล่าวมาแล้ว แต่แยกออกมาเป็นรูปคณะกรรมการเท่านั้นเอง โดยข้อเท็จจริงก็เป็นคนที่ชาวบ้านเคารพนับถืออยู่ก่อนแล้ว

นอกจากนี้ยังมีผู้นำอีกประเภทหนึ่งที่มีบทบาทในด้านการพัฒนาไม่น้อยไปกว่าคณะกรรมการพัฒนาหมู่บ้าน ได้แก่ผู้มีประสบการณ์และความรู้อื่น ๆ ผู้นำประเภทนี้ส่วนมากก็เป็นคนเกิดในหมู่บ้านหรือท้องถิ่นนั้น แต่ไม่ได้อยู่ในหมู่บ้านหรือท้องถิ่นนั้นมาโดยตลอด อาจเป็นเพราะไปศึกษาเล่าเรียนหรือสาเหตุอื่น ๆ ก็ตาม เป็นคนที่มีประสบการณ์และผ่านงานมามาก เช่นเคยเป็นครู ทหาร เป็นต้น มีความรู้ความสามารถดีกว่าชาวบ้านทั่ว ๆ ไปบุคคลพวกนี้จะเป็นพระหรือฆราวาสก็แล้วแต่ เมื่อกลับไปหมู่บ้านหรือท้องถิ่นของตน บุคคลเหล่านี้ก็จะเป็นผู้นำชาวบ้านในการพัฒนาหมู่บ้าน ให้คำแนะนำชาวบ้านในการแก้ปัญหาที่พวกเขากำลังเผชิญอยู่ บุคคลประเภทนี้จะได้รับความเคารพนับถือจากชาวบ้านไม่น้อยทีเดียว เพราะชาวบ้านถือว่าเป็นผู้มีความรู้และประสบการณ์ที่ดี ทั้งยังมีส่วนช่วยเหลือหมู่บ้านในการพัฒนาอีกด้วย

IV ผู้นำทางด้านการศึกษา

การศึกษาที่ทางรัฐฯ จัดให้เปล่าและเป็นการศึกษาภาคบังคับในระดับหมู่บ้านนั้นมีแค่ชั้นประถมปีที่ 4 ปัจจุบันกำลังขยายถึงชั้นประถมปีที่ 7 แต่ยังไม่ทั่วถึง ผู้รับภาระให้การ

ศึกษาอบรมต่อกุลบุตรกุลธิดาในชนบทนั้นนับได้ว่าเป็นผู้มีความสำคัญยิ่งต่อการสร้างชาติ และการพัฒนาพลเมือง ในที่นี้ใคร่ขอแยกกล่าวถึงผู้นำที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการศึกษาที่อยู่ในระดับหมู่บ้านเท่านั้น ดังนี้

ก. ครู

ครูเป็นข้าราชการที่ทำงานรับผิดชอบในการให้การศึกษาแก่ราษฎรในระดับหมู่บ้านโดยตรง เด็กนักเรียนจะอ่านออกเขียนได้หรือไม่แค่ไหนเพียงไรนั้นก็ขึ้นอยู่กับครูเป็นส่วนใหญ่ เพราะครูเป็นตัวจักรกลที่สำคัญที่สุด แม้เราจะได้ยินคำกล่าวอยู่เสมอว่า เด็กที่จบชั้นประถมปีที่สี่ทุกวันนี้อ่านหนังสือไม่ค่อยจะออกเขียนหนังสือก็ไม่ค่อยเป็น ที่เป็นเช่นนั้นก็เนื่องมาจากสาเหตุหลายประการ ดร. สมพร แสงชัย ได้กล่าวถึงสภาพความเป็นจริงที่เป็นอยู่ในปัจจุบันของครูตามหมู่บ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือไว้ว่า "*เนื่องจากรายได้ (เงินเดือน) ของครูต่ำมาก จึงไม่เป็นสิ่งที่จะกระตุ้นให้ครูมีกำลังใจที่จะอุทิศเวลาและกำลังความสามารถให้กับการสอนได้แต่เพียงอย่างเดียว เราพบว่ามีครูเป็นจำนวนมากที่ต้องทำงานพิเศษนอกเหนือจากงานประจำเช่น ทำนา เลี้ยงหมู และเบ็ดไก่ ฯลฯ เพื่อหารายได้เพิ่มเติมมาจุนเจือครอบครัว ยกตัวอย่างเช่น ครูตามหมู่บ้านต้องออกไปทำนาแต่เช้าตรู่และต้องรีบเร่งกลับมาเพื่อให้ทันการสอนที่โรงเรียนในเวลาเก้าโมงเช้า บางครั้งก็ไม่ทำการสอนเลย ถ้าหากมีกิจการเกี่ยวกับไร่นาที่จะต้องทำเป็นการรีบด่วนเกิดขึ้น จึงเป็นที่น่าสงสัยว่าครูได้ให้ความสนใจและใช้ความพยายามในการสั่งสอนอบรมเด็กเท่าที่ควรหรือไม่*"[14]

ในด้านอื่น เช่นเดียวกับทัศนคติดั้งเดิมของชาวบ้านที่มีต่อการศึกษา ชาวบ้านส่วนใหญ่คิดว่า การที่จะส่งบุตรหลานให้ไปเรียนต่อสูง ๆ ขึ้นไปนั้นก็เพราะอยากให้ได้เป็นข้าราชการหรือเป็นเจ้าเป็นนายตามความคิดของเขา ถ้าเรียนไปแล้วไม่ได้เป็นเจ้าเป็นนายก็อย่าเรียนเสียดีกว่า เสียเวลาและเงินทองโดยเปล่าประโยชน์ สู้ทำนาไม่ได้ เนื่องจากมีตัวอย่างอยู่บ้างที่เด็กเรียนจบมัธยมปีที่ 6 แล้วกลับไปอยู่บ้านกับพ่อแม่โดยไม่ได้ทำงานอย่างอื่น ยิ่งทำให้ชาวบ้านมองไม่เห็นคุณค่าของการศึกษา คุณค่าของการศึกษาตามความคิดดั้งเดิมของชาวบ้านนั้นคือการได้เป็นเจ้าเป็นนาย การมีงานทำที่ไม่ต้องออกแรงอย่างชาวนา โดยเหตุนี้ชาวบ้านส่วนใหญ่จึงไม่อยากให้บุตรเรียนต่อ อยากให้ทำไร่ทำนาช่วยทางบ้านเท่านั้น เด็กจึงเหินห่างจาก

[14]Somporn Sangchai, "Northeastern Thai and Education," (mimeopraph paper, USOM/Research Division, May 2, 1968), p. 4. (แปลโดยผู้เขียน)

หนังสือมากขึ้นทุกที ผู้ที่จบแค่ ป. 4 จึงปรากฏว่าอ่านไม่ออกเขียนไม่ได้ซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมาก ดร. สมพร แสงชัย กล่าวว่า "*While the students' parents desire to have their children educated, they find it necessary to keep their children working in the field, especially during the transplanting and reaping season. Their economic hardship also prevents them from providing sufficient books and clothing material for the children. Education, therefore, becomes 'compulsory' and luxurious, since the children could not help their parents effectively and since they could not read or write after finishing 4 years of schooling.*"[15]

ถึงอย่างไรก็ดี ครูก็ยังนับว่าเป็นผู้นำที่มีความสำคัญและมีบทบาทอยู่มิใช่น้อยในระดับหมู่บ้าน และเป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้านอยู่โดยทั่วไป ซึ่งความนับถือของชาวบ้านที่มีต่อครูนั้น ใคร่ขอแยกกล่าวเป็น 2 ประเด็นคือ

1. ชาวบ้านนับถือครูในฐานะที่ครูเป็นผู้ให้การศึกษาแก่พวกเขาและลูกหลานของพวกเขา ในฐานะเป็นผู้มีความรู้ดี ใกล้ชิดกับเจ้านายพอที่จะให้คำปรึกษาหรือข้อแนะนำอะไรบางอย่างแก่พวกเขาได้ในเมื่อมีความจำเป็นเกิดขึ้น

2. ชาวบ้านนับถือครู เพราะครูผู้นั้นมีคุณสมบัติพิเศษนอกจากความเป็นครู เช่น มีความรู้ความชำนาญในขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการให้ความสนใจและร่วมมือด้วยกับกิจกรรมต่าง ๆ อันเป็นงานส่วนรวมของชาวบ้าน

ตามข้อเท็จจริงที่ปรากฏอยู่ในระดับหมู่บ้าน ครูที่มีลักษณะพิเศษตามข้อสองเท่านั้นที่จะเป็นผู้นำที่เด่นกว่าครูอื่น ๆ และได้ความเคารพนับถือจากชาวบ้านโดยทั่วไปมากกว่า จากคำกล่าวของชาวบ้านต่อไปนี้จะเป็นเครื่องสนับสนุนเรื่องนี้ได้เป็นอย่างดี "กิจกรรมของชาวบ้านครูไม่ค่อยสนใจนัก งานพัฒนาหมู่บ้านก็ไม่ร่วมทำได้แต่คุยอย่างเดียวเสร็จแล้วก็หนีไป จะสนใจกับชาวบ้านหน่อยก็ต่อเมื่อจัดงานวันเด็กเท่านั้น ความรู้สึกของชาวบ้านไม่ค่อยจะนับถือครูว่าเป็นผู้นำ เพราะครู*ไม่สนใจกับงานของชาวบ้าน*" แต่ถ้าเป็นครูที่สนใจกับกิจการต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านแล้ว ครูก็จะเป็นที่ยอมรับนับถือของชาวบ้านโดยทั่วไป เพราะฉะนั้นตำแหน่งครูจึงเป็นตำแหน่งหัวหน้าหรือผู้นำไปในตัว (Potential position)

---

[15] *Ibid.*

ข. กรรมการศึกษา

เป็นผู้นำที่ประกอบขึ้นมาในรูปคณะกรรมการ ส่วนตัวบุคคลนั้นอาจกล่าวได้ว่าเป็นคนคนเดียวกันกับผู้นำอื่น ๆ ที่กล่าวมาแล้วข้างต้น หน้าที่โดยทั่ว ๆ ไปของคณะกรรมการชุดนี้ได้แก่การเป็นสื่อกลางระหว่างบ้านกับโรงเรียนในการให้ความร่วมมือต่อการปฏิบัติงานอันเกี่ยวกับโรงเรียน ให้คำปรึกษาแก่ครูในกรณีที่การปฏิบัติงานของโรงเรียนเกี่ยวข้องกับชาวบ้าน เช่น การจัดงานวันเด็ก ทางบ้านและโรงเรียนควรร่วมมือกันทำอะไรบ้างให้เกิดประโยชน์และกำลังใจต่อเด็กนักเรียน อาจจะมีการซื้อ สมุด ดินสอ ขนม แจกให้เด็กนักเรียน งานซ่อมหรือสร้างโรงเรียน กรรมการศึกษาก็มีส่วนร่วมให้ความคิดเห็นในการดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมายด้วยดีเช่นกัน บุคคลอื่น ๆ ที่มีความสามารถเช่น เป็นช่างไม้หรือช่างปูนอาจจะรวมอยู่ในคณะกรรมการก่อสร้างโรงเรียนเพิ่มขึ้นจากผู้นำอีกก็ได้ ทั้งนี้ต้องแล้วแต่ความต้องการของงานต่างๆ ที่จะต้องทำให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

VI. ผู้นำในตระกูล[16]

เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่าในตระกูลหนึ่ง ๆ นั้นจะต้องมีผู้นำหรือผู้ที่คนในตระกูลนั้นให้ความเคารพนับถือเป็นพิเศษอยู่คนหนึ่ง ซึ่งอาจจะเป็น ปู่ ย่า ตา ทวด หรือคนอื่น ๆ ก็ได้ที่อยู่ในตระกูลเดียวกัน บทบาทและอิทธิพลของผู้นำเหล่านี้อาจมองเห็นได้ชัดจากกิจกรรมบางอย่างของตระกูลนั้น ๆ ดังต่อไปนี้

1. การสู่ขอสาว ตามหมู่บ้านในสมัยก่อนนั้น การที่หนุ่มสาวจะได้แต่งงานเป็นสามีภรรยากันจะต้องได้รับความเห็นชอบโดยตรงจากพ่อแม่หรือผู้นำของทั้งสองฝ่าย ซึ่งชาวอิสานเรียกว่า เจ้าโคตรหรือเจ้าวงศ์ บางครั้งหนุ่มสาวจะไม่มีโอกาสได้พูดคุยจนรักใคร่พอใจต่อกันเลย แถมบางครั้งก็ไม่มีโอกาสเห็นหน้ากันด้วยซ้ำ แต่เมื่อผู้ใหญ่ของทั้งสองฝ่ายเห็นดี

---

[16]Thomas E. Lux, "The Internal Structure and External Relations of a Northeastern Thai Village", (Final Research Report Submitted to NRC/Thailand, December 1966) ได้ทำการศึกษาบทบาทของตระกูลและเครือญาติ แต่ไม่ได้กล่าวถึงบทบาทสำคัญ ๆ ของผู้นำในตระกูลเลย แต่ในขณะเดียวกัน Dr. Toshio Yatsushiro ได้กล่าวว่า "From the influential kinship units (...) come the true community leaders who collectively play a leading role in solving common village problems and in resolving common group needs. (Toshio Yatsushiro, *Village Organization and Leadership in Northeast Thailand*, USOM/Research Division, May 1966, p. 77).

เห็นชอบก็ตกลงสู่ขอและแต่งงานกันเลย ซึ่งทั้งหนุ่มและสาวก็จะปฏิเสธไม่ได้เป็นอันขาด ไม่เหมือนกับปัจจุบันนี้ ซึ่งหนุ่มสาวจะมีโอกาสพูดคุยและชอบพอกันมาก่อนจึงจะขอแต่งงาน ถึงอย่างนั้นก็ดีปัจจุบันนี้ การสู่ขอสาวในภาคอิสานนั้น พ่อแม่ของหนุ่มสาวก็จะมอบอำนาจสิทธิขาดให้แก่เจ้าโคตร เจ้าวงศ์ของฝ่ายคนเป็นผู้รับผิดชอบ เจรจาสู่ขอตลอดทั้งตกลงเรื่องสินสอดทองหมั้น ฯลฯ โดยขณะที่กำลังเจรจาอยู่นั้น พ่อแม่ของหนุ่มสาวจะไม่พูดอะไรเกี่ยวกับเรื่องเหล่านี้เลย ที่เป็นเช่นนี้ก็แสดงให้เห็นว่าผู้นำในตระกูลนั้นยังมีบทบาทอยู่มาก

2. การแบ่งมรดก ถ้าหากจะเกิดมีการแบ่งมรดกให้แก่คนในตระกูลเดียวกัน เช่น แบ่งที่นา วัว ควาย ทรัพย์สินอื่น ๆ คนในตระกูลนั้นก็จะมอบให้เฒ่าแก่หรือพ่อแม่ซึ่งเป็นผู้นำในตระกูลนั้น ๆ เป็นผู้จัดการในเรื่องนี้

3. เรื่องการทำผิดประเพณี ในที่นี้ผู้เขียนหมายถึงการกระทำผิดประเพณีบางอย่างของชาวบ้านในเรื่องชู้สาวเท่านั้น โดยเฉพาะที่เกิดขึ้นในพวกหนุ่มสาว เช่น การจับมือถือแขนและการที่หนุ่มแอบขึ้นไปหลับนอนกับฝ่ายสาว โดยที่ผู้เป็นพ่อแม่ของเจ้าสาวไม่รู้เห็นด้วย ภาษาชาวบ้านเรียกว่า "ชู้สาว"

ก. การจับมือถือแขน เมื่อหนุ่มในหมู่บ้านเกิดชอบพอหญิงสาวคนใดขึ้นมาก็จะเดินทางไปเกี้ยวพาราสีหรือฝากรักกับสาวคนนั้นที่บ้านของเธอ ตามปกติชอบไปเวลากลางคืน การไปจีบสาวหรือฝากรักสาวภาษาอิสานพูดว่า "ไปเล่นสาว" ถ้าฝ่ายหนุ่มเกิดใจร้อนขึ้นมาไปจับมือถือแขนสาวเข้า ฝ่ายสาวถ้าไม่พอใจหนุ่มคนนั้นขึ้นมาก็จะร้องขึ้นทันทีหรือแม้พอใจอยู่ ถ้าหากสาวทราบว่ามีคนอื่นเห็นการกระทำของหนุ่มคนนั้น สาวก็จะร้องเหมือนกัน กรณีเช่นนี้เรื่องก็จะถึงผู้ใหญ่ของทั้งสองฝ่าย จำเป็นต้องเอาพ่อแม่หรือเฒ่าแก่ซึ่งถือว่าเป็นผู้นำในตระกูลมาพูดจาตกลงกันให้เป็นที่เข้าใจกันทั้งสองฝ่าย เรื่องเช่นนี้ฝ่ายชายจะถูกปรับเป็นค่าเสียหาย

ข. การชู้สาว การชู้สาวตามความหมายที่ได้อธิบายไว้ข้างต้นนั้นจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อฝ่ายสาวเออออวยยินยอมให้ฝ่ายชายทำเช่นนั้นได้ แต่ฝ่ายผู้ปกครองหรือพ่อแม่ไม่ได้รู้เห็นเป็นใจด้วย กรณีเช่นนี้เมื่อผู้ปกครองไม่ยินยอมก็จำต้องพูดจากันให้เป็นเรื่องเป็นราว เดือดร้อนถึงผู้นำของหนุ่มสาวทั้งสองฝ่ายต้องเข้ามาประนีประนอมหรือชี้ขาดให้เป็นอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น ฝ่ายชายต้องยอมแต่งงานหรือรับฝ่ายหญิงเป็นภรรยาโดยไม่มีข้อแม้ใด ๆ ทั้งสิ้น กรณี

เช่นนี้ ค่าสินสอดอาจถูกลงบ้าง เพราะฝ่ายชายเป็นคนได้เปรียบก่อนแล้ว หรือถ้าหากเป็นพ่อแม่ฝ่ายหญิงไม่ชอบหน้าฝ่ายชาย ไม่อยากให้เป็นลูกเขย แม้ลูกสาวตนเป็นฝ่ายเสียเปรียบแล้วก็ตามก็จะต้องมีการปรับไหมกันแพงหน่อย ตามแต่พ่อแม่ฝ่ายหญิงจะเรียกร้องหรือแล้วแต่จะตกลงกันได้ระหว่างผู้นำทั้งสองฝ่าย

กรณีทั้งสองที่กล่าวมาแล้วนี้ แสดงให้เห็นถึงบทบาทของผู้นำในตระกูลเป็นอย่างดียิ่งไปกว่านั้น การเคารพนับถือผู้นำที่แสดงออกให้เห็นอีกอย่างหนึ่งก็คือ การบอกกล่าวให้ผู้นำที่ล่วงลับไปแล้วให้รับรู้ทุกครั้งที่มีการกระทำพิธีอย่างใดอย่างหนึ่งของลูกหลานที่ยังมีชีวิตอยู่ เช่น การแต่งงาน การทำบุญบ้าน ฯลฯ เป็นต้น โดยการจัดเครื่องเซ่นนำไปให้

ในเวลาเจ็บป่วย ชาวอิสานมักจะเชิญหมอดูมาทำนายอยู่เสมอว่า เป็นเพราะเหตุใดการเจ็บป่วยจึงยังไม่หายเป็นปกติ ทั้ง ๆ ที่ก็รักษากันอย่างเต็มที่แล้ว เป็นที่น่าสังเกตว่าผลของการทำนายนั้นมักจะลงเอยในรูปลักษณะ 2 ประการ คือ เป็นเพราะผีกระทำอย่างหนึ่งและเป็นเพราะคนกระทำอีกอย่างหนึ่ง ถ้าการเจ็บป่วยเกิดจากการกระทำของคนก็อาจจะหาหมอที่เก่งทางไสยศาสตร์มารักษาให้หายได้ ถ้าเกิดจากผีกระทำโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผีพ่อ ผีแม่หรือผีโคตรวงศ์ โดยหาว่าผู้ป่วยไม่ได้ให้ความสนใจหรือเคารพ ไม่ดูแลญาติพี่น้อง เป็นคนเห็นแก่ตัว ไม่เคยทำบุญอุทิศให้ อะไรเหล่านี้เป็นต้น ซึ่งผู้ป่วยจะต้องขอขมาโทษ ยอมรับผิดโดยสิ้นเชิงในการกระทำของคนที่ผ่านมาแล้ว ซึ่งอาจจะไม่เป็นที่พอใจผีโคตรผีวงศ์ได้ เมื่อยอมรับผิดการป่วยก็จะหาย และจะต้องยอมปฏิบัติตามสิ่งที่ผีเรียกร้องตามที่ให้สัญญาไว้ด้วย เรื่องนี้แสดงให้เห็นว่าผู้ป่วยยังยอมรับนับถือผู้นำในอดีตของตนอยู่ ยิ่งไปกว่านั้นก็ทำให้เราทราบได้ว่าผู้นำในอดีตนั้นยังมีบทบาทต่อผู้ที่มีชีวิตอยู่ในปัจจุบันด้วย ในด้านความประพฤติความเป็นผู้รู้จักความกตัญญูกตเวทีต่อบรรพบุรุษ ความโอบอ้อมอารีต่อญาติพี่น้อง ความเชื่อถือดังกล่าวจึงมีผลต่อความสงบเรียบร้อย ความสมานสามัคคี และความร่วมมืออันดีในสังคมระดับหมู่บ้านด้วย

4. การทะเลาะวิวาท ถ้าหากเกิดปัญหาการทะเลาะวิวาทกันขึ้นในระหว่างญาติพี่น้องในตระกูลเดียวกันซึ่งถือว่าเป็นเรื่องภายใน ผู้ใหญ่หรือผู้นำในตระกูลจะเป็นคนตัดสินชี้ขาดหรือประนีประนอมคู่กรณีทั้งสองฝ่าย เรื่องเช่นนี้จะไม่นำไปให้ผู้ใหญ่บ้านตัดสิน นอกจากปัญหาอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับส่วนรวมของหมู่บ้านเท่านั้น เช่น น้ำท่วมที่นา น้ำท่วมถนนหนทาง

ของหมู่บ้าน เป็นต้น ชาวบ้านจึงจะไปหาผู้ใหญ่บ้านให้รวบรวมผู้คนจัดการซ่อมหรือหาทางป้องกันต่อไป ปัญหาส่วนตัวนั้นส่วนมากจะไม่เดือดร้อนถึงผู้ใหญ่บ้าน แต่อาจมีบางกรณีที่เจ้าตัวต้องการขอความช่วยเหลือจากผู้ใหญ่บ้าน เช่น คนยากจนขาดเครื่องนุ่งห่ม อาจจะไปร้องขอให้ผู้ใหญ่บ้านเพื่อให้ช่วยขอความช่วยเหลือจากทางราชการต่อไป[17]

VI. ผู้นำคุ้ม

ลักษณะของหมู่บ้านในชนบทอิสานทั่ว ๆ ไปนั้น ภายในหมู่บ้านก็จะมีถนนตัดผ่านเป็นล็อก ๆ มากน้อยตามแต่ความใหญ่เล็กของหมู่บ้าน (จำนวนหลังคาเรือน) แต่ละล็อกหรืออาจรวมหลายล็อกเข้าด้วยกันก็ตามแต่ ชาวบ้านเรียกว่าคุ้ม แต่ละคุ้มก็จะมีผู้นำคนหนึ่งรับผิดชอบในคุ้มของตน ผู้นำนี้ส่วนมากจะเป็นคนเฒ่าคนแก่ของแต่ละคุ้มซึ่งชาวบ้านเคารพนับถืออยู่แล้ว เพราะ

1. เป็นคนมีความรู้ทางไสยศาสตร์ รู้ขนบธรรมเนียมประเพณีโบราณ ดีกว่าคนอื่นในคุ้มนั้น ๆ

2. เคยบวชเรียนมาก่อน รู้หลักทางศาสนาพอสมควร อาจจะเป็น จารย์ครู จารย์ชา ประแดง หรือจารย์ก็แล้วแต่ (พระที่บวชนาน เมื่อมีการสรงน้ำตามประเพณีชาวบ้านเรียกว่า "หด" เมื่อลึกออกมาชื่อเรียกต่าง ๆ กันดังกล่าวก็ติดมาด้วย)

3. เป็นหมอธรรมหรือหมอผี สามารถให้ความคุ้มครองแก่ชาวบ้านได้

จะโดยสาเหตุใดก็ตามที่ชาวบ้านนับถือผู้นำคุ้ม แต่ลักษณะพิเศษอีกอันหนึ่งที่น่าสนใจก็คือ ชาวบ้านมอบความไว้วางใจให้แก่ผู้นำคุ้มโดยการมอบกายถวายตัวให้ผู้นำเป็นผู้ปกปักรักษาให้ความคุ้มครองป้องกันการกระทำของผีหรือคน เวลาลูกหลานเจ็บป่วยจะต้องนำไปให้ผู้นำคุ้มเสกเป่าหรือบัดรังควาญทุกวันพระหรือวันขึ้นปีใหม่ วันสงกรานต์ ชาวบ้านที่นับถือผู้นำคนใดก็จะนำดอกไม้ธูปเทียนไปมอบให้ผู้นำคนนั้นเป็นการแสดงความคารวะและขอความเป็นศิริมงคลให้แก่ตน

---

[17]Stephen B. Young, "The Northeastern Village A Non—Participatory Democracy, USOM Thailand, September, 1966, p. 12. (แปลโดยผู้เขียน)

ในด้านการพัฒนาผู้นำคุ้มก็จะเป็นคนรับผิดชอบในการขอกำลังกาย กำลังทรัพย์จากคนในคุ้มของตนเพื่อสมทบในการทำงานส่วนรวมของหมู่บ้านให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ในด้านศาสนาก็จะเป็นคนบอกกล่าวชักชวนลูกหลานของตนในคุ้มให้สนใจกิจกรรมของทางวัดให้ร่วมทำบุญ ฟังเทศน์ ตามประเพณีของหมู่บ้าน เป็นต้น

กิจกรรมอื่น ๆ ของผู้นำคุ้ม นอกจากจะทำหน้าที่ต่าง ๆ ดังกล่าวมาแล้ว ผู้นำคุ้มคนใดที่มีความคิดริเริ่มหน่อย ก็จะจัดกิจกรรมพิเศษขึ้นเป็นการส่งเสริมคุ้มของตน ดังเช่น ผู้นำคุ้มในหมู่บ้านแห่งหนึ่งในจังหวัดร้อยเอ็ด กิจกรรมที่ทำขึ้นนั้นได้แก่ การทำบุญคุ้ม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. วิธีการ จัดทำบุญเฉพาะคุ้มของตน โดยเรียกว่า "ทำบุญคุ้ม" ให้มีการเทศน์สองธรรมาสน์ให้ประชาชนฟังในตอนกลางวัน กลางคืนมีมหรสพสมโภชน์ ถ้าคุ้มอื่น ๆ จะมาร่วมทำบุญด้วยก็ไม่ขัดข้อง

2. วัตถุประสงค์ เพื่อต้องการให้เป็นเยี่ยงอย่างแก่ลูกหลานในคุ้มและทั้งหมู่บ้านในการทำบุญต่อไปในอนาคตจะได้ถือเป็นประเพณีอีกอย่างหนึ่ง และเพื่อกระตุ้นเตือนคุ้มอื่น ๆ ให้เอาเป็นตัวอย่างในทางดีดีกว่าจะไปเล่นการพนันในหน้าแล้ง เป็นการแข่งขันกันในทางดีเพื่อหาเงินมาสมทบสร้างถาวรวัตถุให้แก่ทางวัด เช่น สร้างรั้วคอนกรีตหรือหอระฆัง เป็นต้น

สรุป

เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว ลักษณะต่าง ๆ ของงานในระดับหมู่บ้านที่ทำให้เกิดผู้นำดังกล่าวมีมาก แต่ผู้ที่รับผิดชอบในงานแต่ละอย่างนั้นก็วนเวียนอยู่กับผู้นำในหมู่บ้านเพียงไม่กี่คน จะโดยที่ผู้นำเหล่านั้นมีคุณสมบัติเฉพาะอย่างไรก็ตาม แต่ผู้ที่ควรกล่าวถึงอีกประเภทหนึ่งในที่นี้ก็คือคนรวยมีเงิน ซึ่งชาวบ้านยอมรับนับถือและเกรงอกเกรงใจ การงานทุกอย่างจะสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ถ้าหากมีบุคคลประเภทนี้เข้าร่วมด้วย เพราะฉะนั้นคนรวยมีเงินจึงเป็นองค์ประกอบที่สำคัญองค์หนึ่งของการทำให้งานลุล่วงไปด้วยดี

เนื่องจากผู้นำในหมู่บ้านส่วนมากจะเกิดขึ้นจากหน้าที่การงานและพิธีต่าง ๆ ของท้องถิ่น ฉะนั้นจึงปรากฏว่ามีผู้นำเป็นจำนวนมากอยู่ในหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือดังที่กล่าวมาแล้ว

ABSTRACT

FUNCTIONAL LEADERSHIP IN LOCAL NORTHEAST THAILAND

From research made during frequent field trips to Northeast Thailand, the author classifies local leadership into six functional types—the ceremonial, the religious, the governmental, the educational, the familial and the clique and suggests that each is derived from social interaction of the people.